

8-Sinf Ona Tili Darslarida “Donishmand Ustoz” Hikoyati Asosida Matn Va Lug’at Ustida Ishlash (81-82-DARSLAR ASOSIDA)

Karomatov Akbar Abramot o’g’li

CHDPI Gumanitar fanlar fakulteti 2-kurs talabasi

Ilmiy rahbar f.f.n,dotsent **T.SABITOVA**

ABSTRACT

8-Sinf ona tili darsligida berilgan “Donishmand ustoz” hikoyat matni asosida o’quvchilarning mumtoz matn va lug’atlar ustida ishlash ko’nikmalarini shakillantirish va pedagog xodimlar uchun mumtoz matn va lug’atlar ustida ishlash mavzularining tahlili va amaliy tavsiyalari haqida.

ARTICLE INFO

Received: 11th April 2022

Revised: 11th May 2022

Accepted: 24th June 2022

KEY WORDS: Sharaf, zora, dorivor, tosh tuz, nabotot, qabarish, darmon, hakim.

Ona tili darligiga kiritilgan “Mumtoz matn va lug’atlar ustida ishlash” mavzusi doirasida o’quvchilarda matn va lug’at ustida ishlash ko’nikmalarini oshirishga qaratilgan turli hikoya, asar parchalari, rivoyat va hikoyatlar taqdim etiladi. Bu turdagi matnlarning barchasi bilan o’quvchi va o’qituvchi tanishib chiqar ekan ulardan ko’zlangan maqsad:

- O’quvchining lug’at boyligini oshirish;
 - Mumtoz matnlar bilan leksik tamoyillar asosida tanishtirish;
 - O’quvchini so’zlar bo’yog’ bilan o’rinli foydalanishga o’rgatish.
 - O’zbek tili leksikasining tadrijiy taraqqiyoti bilan tanishtirish;
- shu va boshqa ilmiy va madaniy qarashlarni o’z ichiga oladi.

Shu boisdan ham matn va lug’atlar bilan ishlash darslarini turli uslub va metodalar asosida boyitgan holda olib borish lozim. Bunda pedagog xodimning o’rni kattadir. Har bir dars jarayoni va so’zlar bilan ishlashdagi ko’lamdorlik pedagog xodimning bu sohadagi bilim va dars uchun tayyorlagan materiallari sifatiga bog’liq.

Dars jarayonlari uchun pedagog xodim mavzu doirasidagi izohli lug’atlardan va asar tili lug’atlaridan foydalanishi zarur. Buning asnosida mavzuning tub maqsadi va vazifalarini yuzaga chiqadi. Dars jarayoni uchun berilgan matn bilan, avvalo tanishib chiqqan holda, undagi so’zlarning izohini manbalardan yig’ish va o’quvchi uchun xoslash lozim.

DONISHMAND USTOZ

Abu Ali ibn Sinoning qo`lida ta`lim olish, unga shogird bo`lish katta **sharaf** edi. Kunlardan bir kun ikki ota o`z o`g`illarini Ibn Sinoga shogirdlikka bermoqchi bo`lishdi.

– Ey ulug` tabib, huzuringizga bolalarimizni olib keldik. Tarbiyangizga olib, shogirdlikka qabul qilsangiz. **Zora** sizga o`xshab tabib bo`lib yetishsalar, – deyishdi. Ibn Sino rozilik bildirib, ularni sinab ko`rib shogirdlikka olishini aytdi. Ibn Sinoning bir odati bor edi. Kim unga shogird tushmoqchi bo`lsa, oldin sinovdan o`tkazar, so`ng tabiblik ilmini o`rgatar edi.

– Bolalarim, – dedi kelgan yigitlarga qarab, tog`-u toshlar kezing, cho`l-u biyobonlar oralang-da, har biringiz ming donadan o`t-giyoh terib kelinglar.

Ibn Sino shunday dedi-da, har birining qo`liga xalta berdi. Oradan bir nehca kun o`tdi. Bolalarning birinchisi kelib, yiqqan giyohlarni Ibn Sinoning oldiga to`kdi. Hammasi shifobaxsh giyohlar edi. Buni ko`rgan Ibn Sino quvonib so`radi:

– Barakalla o`g`lim, eng **dorivor** giyohlarni teribsana. Endi bir savolimga javob bersang. Qani ayt-chi, oyoq **qabarishiga** nima davo bo`ladi?

– Mening tabiblikdan xabarim yo`q, – dedi bola, – sizga o`zim endi shogird tushdim-ku.

Ibn Sino: “Shu o`n kun orasida **nabotot** ichida yurib tabiblikdan **alifni** o`rganmabsanmi, sendan tabib emas, olibsotar chiqadi” – dedi ko`nglida. So`ng ovozi chiqarib:

– Senga javob, o`g`lim, ketaver! Borib olibsotarga shogird bo`l! – dedi.

Oradan bir kun o`tgach, ikkinchi bola yetib kelib, to`plagan o`tlarni **hakimning** oyog`i ostiga to`kdi. Ibn Sino juda xursand bo`lib:

– Barakalla, bo`tam, qani menga ayt-chi, oyoq qabarganiga nima davo bo`ladi? – deb so`radi.

– Yovvoyi rayhon yoxud yalpizni suvda ivitib, ozgina **tosh tuzdan** qo`shib yuvish kerak, – javob qildi bola.

– Cho`l-biyobonda qolding-ku, suv topolmading deylik, chanqoqni nima bilan qondirish mumkin? – yana savolga tutdi Ibn Sino bolani.

– Yantoqning suvi chanqoqni qondiradi, ham **darmon** bo`ladi, – dadil javob berdi bola.

– Rahmat, o`g`lim, sen endi menga shogirdgina emas, farzand ham bo`lding!

(*Foydalanilgan adabiyotlarga qaralsin, 1*)

Yuqoridagi matnning izoh talab qiluvchi so`zlari bilan tanishib, quyidagicha jadval yaratish mumkin. Unda so`zlarning qo`llanish holatlari va mazmuniy ma`no ko`chishlariga misollar berilgan. Bu o`quvchilarning mavzuni o`zlashtirishlari va so`zlashuv nutqida amaliyot sifatida qo`llashlari uchun materialdir.

DARMON – [f. – dori, davolash vositasi]
<i>1 Tirik organizmdagi energiya-quvvat, mador, kuch.</i>
<i>*Qalam kuchi farmon bilan, Qilich kuchi darmon bilan. Maqol. Mana, xotim yotib qoldi, yostiqdan boshini ko`tarishga darmoni yo`q. Oybek, Tanlangan asarlar.</i>
<i>*Meni o`zingday baquvvat deb o`ylaysanmi Darmonim yo`q, bolam, darmonim. S. Anorboev, Hamsuhbatlar.</i>

HAKIM – [a. • – dono, oqil, donishmand; tabib; faylasuf]
<i>1 O`tkir tabib; vrach, doktor.</i>
<i>*Qadimgi dunyo hakimlari kishi asabiga muzikaning ta`sirini alohida ta`kidlaganlar. Gazetadan.</i>
<i>* Shu kasalga chalinganimda, bir hakimga bordim. U tomirimni ushlab: -Sizniki kosib kasali, dalaga chiqing.. – dedi. Oybek, Tanlangan asarlar.</i>

2 Donishmand, faylasuf.
*Bir zamonda, – dedi dadam, – Aflotun degan bir hakim o'tgan ekan. Oybek, Tanlangan asarlar. Forobiy ulug' yunon hakimining juda chigal falsafiy mulohazalari mag'zini chaqib bergan. M. Osim, Ibn Sino qissasi.
3 Hakim (erkaklar ismi).

ALIF I — a.] Arab alifbosininng birinchi harfi va uning nomi.
*Alifni kaltak (yoki tayoq) deyolmaydi yoki ichini (yoki qornini) yorsang, alif chiqmaydi. Butunlay xatsavodi, ma'lumoti yo'q, hech narsa bilmaydi. Akam faqirning qornini yorsang, alif chiqmaydiyu, tag'in falonu pis madon deganiga kuyaymi! P. Tursun, O'qituv chi. Yo'g'e, qanaqa qilib o'qirdim. Alifni kaltak deyolmaymanku. Oydin, Sadag'ang ketay komandir. Alif qomat Qadsiqomati kelish gan, xushqomat, sarvqomat. — Hayitjon To'la xonga ko'zimiz bilan ko'rdik, xudoga shukur: qoshi, ko'zi qunduzdek, burunlari bodomdek, qizil yuz, alif qomat, suqsurdek iigt ekan. Hamza, Xolisxon.

NABOTOT – [a. – o'simliklar]
1. O'simliklar dunyosi, o'simliklar.
*Hujayraning topilishi shuni isbot qildiki, nabotot, hasharot va hayvonot – hamma tirik jismlar o'sib, ko'payib boruvchi organik kichik bo'laklar – hujayralardan iboratdir. «Umumiy biologiya».
2 – ayn. Botanika.

DORIVOR – [f. – shifobaxsh, dori bo'ladigan] – 1 – sft.
*Turli kasalliklarga dori bo'ladigan yoki dori olinadigan. Dorivor o'simliklar. Dorivor moddalar. U dorivor giyohlarni tog'ma-tog' yurib topib kelar, quritar, katta-kichik hovonchalarda yanchib tuyar – dori tayyorlar edi. K. Yashin, Hamza.
* O'simliklar dorivor moddalar manbaidir. Shunday moddalardan biri gul nektaridir. « Fan va turmush ».
2 Ovqatni va ovqat mahsulotlarini xushxo'r qiladigan moddalar (zira, zirk, zarchuva, qalampir va sh.k.).
* Murch ziravorgina emas, dorivor hamdir: u ovqatni yaxshi hazm qildiradi, terlatuvchi xususiyatga ham ega.. Gazetadan.
*Supaning bir tomonini qog'ozga o'ralgan murch, zarchuva, qalampir, zira singari dorivorlar, kashnich, ko'kpiyoz, jambil singari ko'katlar band qilgan. A. Qahhor, Sarob
*. Ular – [savdogarlar] Rossiya bozorlariga Hindiston dorivorlari, Samarqand, Buxoro kosiblari to'qigan shoyi, atlas, zarbof, kimxob, baxmal olib borar edilar. M. Osim, Elchilar.
* 3 – s.t. Turli texnologik jarayonlarda ishlatiladigan moddalar. Ko'nchilik dorivorlari. ..begona o'tlarni purkash yo'li bilan yo'qotish maqsadida kimyoviy dorivorlardan foydalanish kerak. Gazetadan

ZORA – f. G'amgin; yig'i, nola; baxtsiz] yukl.
*Qani endi, koshki edi. Zora amirzodalar yarashishsa, juda ma'qul ish bo'lardi-da – dedi Me'mor]. Mirmuhsin, Me'mor.
* Piyoda yuray, zora dilim yozilsa, degan o'y bilan yo'lka bo'ylab sekin odimladi. M. Xayrullaev.
* -Kel, jigarim, tezroq kel. Zora biron xushxabar keltirgan bo'lsang, – dedi Oynagul Farhodga. A. Hakimov, Ilon izidan.

SHARAF a. – izzat, hurmat, faxr; asilzodalik, yuqori martaba; yuksak o‘rin
1 Faxrlanishga arziydigan narsa, yuksak qoniqish hissi; baxt, faxr, iftixor.
* Shodlik bilan tug‘ilib, sharafu obro‘ bilan o‘tmoq – inson uchun baxt. Mirmuhsin, Me‘mor.
* Katta bilim dargohining talabasi bo‘lishdek sharafga muyassar bo‘ldim. Gazetadan.
* Turkiston musulmonlarining huquqlarini mudofaa eta biladigan to‘rtbesh arbobi siyosat yetishsa, biz uchun sharaf emasmi Oybek, Tanlangan asarlar.
2 Biror ijobiy xislat, xizmat yoki talant tufayli xalq orasida taratilgan dong; shuhrat, shon.
* Paxtakor qahramonlarga shon va sharaflar bo‘lsin! Yuksak oq oltin xirmoni bunyod etish uchun kurash – sharaf, obro‘ uchun kurashdir. Gazetadan.
* Abdurahmonning otasi ulamo naslidan, ammo bu sharaf nima sabab bilandir uning otasiga nasib bo‘lmagan. A. Qodiriy, Mehrobdan chayon.
* Sharaf bilan Yuksak iftixor bilan, shonsharafga arziqli tarzda. Xo‘jaligimiz dehqonlari o‘z zimmalariga olgan davlat topshirig‘ini sharaf bilan ado etdilar. «O‘zbekiston qo‘riqlari».
* Sharafga yoki sharafi uchun Biror kimsa yoki narsaning hurmati, e‘tibori hisobga olinib, shunga bag‘ishlab, atab. O‘shdagi qarorgohda bu oqshom sizlarning sharafingizga tantanali ziyofat berilur. P. Qodirov, Yulduzli tunlar.
* Bu yodgorlik Markaziy Farg‘onani o‘zlashtirganlar sharafiga Bektosh Rahimov tashabbusi bilan o‘rnatilgan. «O‘zbekiston qo‘riqlari».
3 Sharaf (erkaklar ismi).

(Foydalanilgan adabiyotlarga qaralsin, 2)

Yuqoridagi izohlari topilgan so‘zlar asosiga qurilgan topshiriqlarni o‘quvchilar osonlik bilan quyidagicha jadval ko‘rinishlarida bajarishlari mumkin.

169-topshiriq. Matndagi ajratilgan so‘zlarning ma‘nolarini berilgan izohlardan aniqlab, lug‘at daftaringizga ko‘chirib yozing va qo‘llash uchun eslab qoling:

Sharaf	1) faxrlanishga arziydigan narsa, biror ijobiy xislat, xizmat yoki talant tufayli xalq orasida taratilgan dong;
Zora	2) qani edi, koshki edi;
Dorivor Tosh tuz	3) kasalliklarga davo bo‘ladigan va malham olinadigan yoki taomni xushxo‘r qiladigan modda;
Nabotot	4) o‘simliklar dunyosi, o‘simliklar;
Qabarish	5) ishlash, ishqalanish yoki kuyish natijasida bo‘rtma hosil bo‘lishi;
darmon	6) tirik organizmdagi quvvat, mador, kuch;
Hakim	7) ko‘pincha, o‘tmishdagi o‘tkir tabib; donishmand, faylasuf.

(Foydalanilgan adabiyotlarga qaralsin, 3, 112-bet. 169-topshiriqning talabi material sifatida olindi. Mashq talablari esa, maqola muallifi tomonidan bajarildi).

Yuqorida foydalanilgan adabiyotlardan har bir dars davomida pedagog xodimlar foydalanishi va amaliy tavsiya sifatida berib o‘tilgan g‘oyalarni darslarga tadbiq etishi matn va lug‘at ustida ishlash mavzularining to‘laqonli yoritilishiga xizmat qiladi. Bu esa o‘quvchilarda mumtoz matn va lug‘atlar bilan ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish bilan birga ularning bu sohadagi qiziqishlarini yanada oshiradi.

Foydalanilgan Adabiyotlar:

1. ONA TILI (Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 8-sinfi uchun darslik) O'zXTaV.Toshkent – 2019.
2. O'zbek tilining izohli lug'ati. 5 jildli. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi", Davlat ilmiy nashriyoti – 2006.
3. ONA TILI (Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 8-sinfi uchun darslik) O'zXTaV.Toshkent – 2019.